

Strokovno mnenje Društva psihologov Slovenije glede ukrepov v zvezi z zaključevanjem šolskega leta 2019-20: razmisleki in predlogi

Spoštovani odločevalci,

najprej bi želeli poudariti, da cenimo prizadevanja MIZŠ, ki poskuša s svojimi priporočili, okrožnicami in pojasnili za različne ravni vzgoje in izobraževanja pomagati pri ponovnem zagonu vzgojno-izobraževalnega procesa otrok in mladostnikov (<https://sio.si>). Razumemo, da so odločitve in smernice MIZŠ verjetno nastale kot kompromis različnih strok, razumemo tudi, da je skrb za preprečevanje okužb in varovanje zdravja pomembna prioriteta. Vendarle pa bi predvsem z namenom preprečevanja nadaljnjih psihosocialnih stisk učencev, učiteljev in staršev želeli s psihološkega vidika osvetliti nekatere kritične/šibke točke dosedanjih rešitev.

S svojimi razmisleki in predlogi želimo psihologi pomagati pri izpeljavi procesa šolanja v tem šolskem letu, hkrati pa proaktivno (preventivno) usmerjamo svoje razmišljanje tudi v prihodnje šolsko leto, če bodo morda določeni ukrepi še vedno veljali oz. se na novo pojavili. V nadaljevanju komentiramo **Smernice za odpiranje vzgojno-izobraževalnih ustanov s priporočili za šole ob vrnitvi učencev prvega VIO in učencev 9. razreda OŠ.**

1) Komentar na ... pravila vedenja učencev in strokovnih delavcev ob vrnitvi v šolo

Smernice MIZŠ, ki so jih šole prejele 18. 5. 2020, jim med drugim nalagajo številne preventivne zdravstvene ukrepe (uporaba mask za učitelje in devetošolce, skrb za vzdrževanje socialne distance med učenci, manjše skupine, ponekod spremenjen režim pouka). To pomeni, da se učenci vračajo v okolje z bistveno drugačnimi pravili, kot so veljala pred epidemijo. Šola kot vzgojno-izobraževalna ustanova tako v konceptualnih (npr. Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v RS, 2011) kot pravnih podlagah (npr. Zakon o osnovni šoli, 2006) izpostavlja tako izobraževalne (spoznavne) kot vzgojne cilje s področja socialnega in čustvenega življenja/učenja otrok in mladostnikov. Utemeljeno lahko predpostavimo, da so (bili) v času izvajanja pouka na daljavo v ospredju predvsem spoznavni cilji, kot izhaja iz posameznih učnih načrtov. Opora učencem v procesu socialnega in čustvenega učenja večinoma ni potekala sistematično oz. je bila ponujena na daljavo ob pretežno individualnem in samostojnem učenju učencev, ki niso bili vključeni v vrstniške skupine, ki so pomemben dejavnik socializacije otrok in mladostnikov. Na to opozarja tudi slovenska analiza¹ (Bedene, T.,Novak Zabukovec, V., 2020), v kateri starši kot največje težave pri svojih otrocih v času covid-19 navajajo težave, povezane s socialno izolacijo – pogrešanje prijateljev, učiteljev/ic in občutje osamljenosti. Zato je ob vračanju učencev v šolo še toliko bolj pomembno **zadovoljevanje njihovih potreb po stikih z vrstniki in po čustveni varnosti**, hkrati pa tudi **prepoznavanje in upoštevanje primanjkljajev in razlik v socialnih in čustvenih spretnostih** med učenci, ki so nastali v času izvedbe pouka na daljavo in ki se bodo ob zahtevani fizični distanci v novih razmerah šolanja še povečevale. Psihologi apeliramo da učitelji povečajo občutljivost za zaznavanje in reševanje teh problemov in se v primeru večjih težav

¹ Bedene, T., Beg, U., Brun, T., Jereb, L., Novak Zabukovec, V. (2020). Izzivi učnega procesa osnovnošolskih otrok in njihovih staršev v času epidemije covid-19. Neobjavljena projektna naloga. Koper: FAMNIT.

socialno-čustvene narave obrnejo na prvo psihološko pomoč šolskih svetovalnih delavcev, v primeru intenzivnejših težav pa na pediatre, psihologe in pedopsihiatre v centrih za duševno zdravje in svetovalne centre, o čemer pišejo kolegi iz Sekcije za otroško in mladostniško klinično psihologijo pri Zbornici kliničnih psihologov (Dobnik Renko idr. 2020)². Pedopsihiatri poročajo, da se je že v prvih 14 dnevih karantene povečalo število samopoškodbenih vedenj in samomorilnih poskusov pri mladostnikih, ki izhajajo iz rizičnih družin - tistih, kjer so otroci ogroženi zaradi šibkega socialnega okolja in pri katerih starši že tako ne zmorejo ustrezno opravljati svoje starševske funkcije in so tudi vzgojno nemočni. Hkrati so v teh družinah zaznali tudi več agresivnega vedenja³.

Pri tem je treba poudariti, da so šole v preteklih nekaj dneh pouka ob skrbni pripravi za vstop mlajših učencev pokazale izjemno odgovornost v izvajanju ukrepov na način, ki omogoča varno učno okolje. Vendar pa so učitelji kljub svoji angažiranosti pred enim izmed ključnih izzivov pedagoškega poklica – kako naj ohranjajo ravnovesja med vzpostavljanjem **jasne strukture (torej vzdrževanjem pravil, ki veljajo v času epidemije covid-19) in visoke stopnje čustvene opore učencem** oz. zagotavljanjem takšne razredne klime, da bo kljub novim pravilom vključujoča ter bo zagotavljala tudi zadovoljevanje socialnih in čustvenih potreb otrok. Utemeljeno lahko predpostavljamo, da bodo morali učitelji v marsikateri situaciji izbirati med doslednim sledenjem priporočilom in s tem zagotavljanjem varnosti z vidika zdravja otrok ter med strokovnim odzivom, ki otrokom zagotavlja čustveno varnost. Od prepleta okoliščin (osebna situacija učitelja, njegova integriteta in izkušnje, stališča vodstva šola in klima v kolektivu, stopnja nadziranja izvajanja ukrepov s strani države) je odvisno, čemu bodo učitelji v takšnih situacijah dali prednost. Zato je pomembno, da strokovni delavci (učitelji, svetovalni delavci) učencem skozi **pogovor** pojasnjujejo trenutne razmere brez olepševanja situacije, povečevanja panike in negotovosti ter z zaupanjem drug drugemu poskrbijo za to, da so učenci v šoli »na človeški način«⁴. Zagotavljanje teh ukrepov naj bo **življenjsko** in z mero »zdravega« razuma, **pravila pa smiselna**, če želimo, da jim učenci (in učitelji) sledijo. Ker pa šola ni samo učni prostor, ampak pripravlja učenca na življenje, v katerem se dogajajo tudi nepričakovani dogodki, velja razmisliti, **kako bomo še v tem oz. naslednjem šolskem letu (če bo potrebno) poskušali zmanjševati/premagovati težave**, ki so povezane s predpisano fizično distanco med učenci.

Opozarjamo tudi, da bo pri presojanju učinkovitosti pouka na daljavo v času covid-19 veljalo imeti pred očmi učinkovitost doseganja tako izobraževalnih kot vzgojnih ciljev. Vidik šole kot prostora socialnega in čustvenega učenja je bil v več kot dveh mesecih izvajanja pouka na daljavo močno okrnjen oz. je ponekod povsem umanjkal, zato mu je treba sedaj, ko se otroci in mladostniki vračajo v učno okolje, posvetiti dodatno oz. posebno pozornost, kot npr. z namenjanjem dovolj časa za pripovedovanje in poslušanje izkušenj, pogovorom o čustvih in doživljanju, igram/delavnicam o spoprijemanju z izjemnimi situacijami, in podobno.

2) Komentar na ... **večina učencev osnovne šole (učencev od četrtega do osmega razreda) šolsko leto zaključilo na daljavo**

² Dobnik Renko, B., Janjuševič, P., Kreft Hausmeister, I., Lampret, M., Mikuž, A., Mlinarič, A. in Pristovnik, T. (2020). Duševno zdravje otrok in mladostnikov v času epidemije covid-19. Gradivo za vzgojno-izobraževalne ustanove v času postopnega odpiranja vrtcev in šol. Ljubljana: Zbornica kliničnih psihologov Slovenije.

³ V imenu pedopsihiatrov Nataša Potočnik Dajčman dr. med., spec. psih., spec. otr. in mlad. psih. in psihoaterapevt.

⁴ Albert Mrgole, psihoterapevt. Izjava in poziv odločevalcem. 18.5.2020.

Za približno 100.000 učencev od četrtega do osmega razreda, ki naj bi šolsko leto zaključili z učenjem na daljavo, to pomeni, da se bodo **razlike tako v njihovem znanju** kot v njihovih **socialnih in čustvenih spretnostih** ter v **učni motivaciji** zelo verjetno **še naprej povečevale**. Sprašujemo se, ali tveganje zaradi širjenja koronavirusa še vedno upravičuje škodo, do katere na teh področjih brez dvoma prihaja še zlasti pri ranljivejših skupinah učencev, kot so učenci s posebnimi potrebami, učenci iz socialno, ekonomsko in kulturno manj spodbudnega okolja, otroci priseljencev in tudi učenci drugega triletja.

Učenci 2. triletja (stari 9-11 let) bodo tako v vseh vidikih – tako izobraževalnih kot vzgojnih - v času, ko bodo njihovi starši na delu, prepuščeni sami sebi. Otroci v tej starosti še niso sposobni samostojno obvladovati vseh zahtev, ki jih prinaša pouk na daljavo – imajo še slabo razvite spretnosti za samoregulacijo učnega procesa. Po poročanju staršev⁵, ki so bili z učenci v času covida-19 doma in jim pomagali pri šolskem delu, so velike težave otrok opazili na področju pomanjkanja motivacije za učenje, pri ohranjanju pozornosti na učni proces, težave z dnevnim ritmom (vstajanjem, urnikom dela za šolo) in z razumevanjem snovi. Učenci, ki bodo sami doma, bodo torej prikrajšani za starševsko pomoč, čustveno oporo, družbo vrstnikov in – nenazadnje – za tople obroke.

Ne velja pozabiti, da je šolanje na daljavo lahko »relativno« (relativno zato, ker doseženo znanje učencev še ni ovrednoteno!) uspešno potekalo tudi zaradi velike angažiranosti staršev, ki so morali šolanje na daljavo marsikje spremeniti v koncept šolanja na domu. Torej šolanja, kjer se starši zavestno/hote odločijo, da bodo izobraževali svojega otroka, da bodo torej njegovi učitelji. Iz odzivov staršev iz različnih virov lahko sklepamo, da je veliko staršev dejansko izvajalo neko obliko šolanja na domu, še zlasti v primerih, ko so učitelji v prevladujočem deležu pošiljali učencem predvsem navodila, naloge preko e-pošte in bili z njimi v manjši meri (ali pa sploh ne) v »živi« vizualni komunikaciji preko spleta. Dobra tretjina staršev v analizi poročila⁶, da otrok brez njihove vpletenosti in podpore ne bi zmožal opraviti šolskih obveznosti (v raziskavo so bili vključeni tudi starši starejših osnovnošolcev).

Ena najbolj ranljivih skupin učencev so **učenci, ki imajo težave z učenjem**, in sicer učenci s posebnimi potrebami, učenci, ki prihajajo iz manj spodbudnega družinskega okolja ter otroci priseljencev. Šolski svetovalni delavci in drugi izvajalci ISP, DSP poročajo o svojih izkušnjah 2-mesečnega dela na daljavo – predvsem z učenci s posebnimi potrebami⁷. Tako npr. opažajo, da pri učencih s čustvenimi in vedenjskimi težavami, govorno jezikovnimi motnjami, motnjami koncentracije in pozornosti (ADHD) učenje na daljavo še povečuje njihove čustvene stiske, saj ne uspejo slediti pisnim navodilom in se izgubljajo v množici informacij; pri učencih z motnjo v duševnem razvoju zaznavajo izrazit upad motivacije za delo itd.

Zdi se, da so največji problem ure DSP, ki so se po večini izvajale situacijsko ali pa sploh ne. Zato je rešitev, da dodatna strokovna pomoč še naprej poteka na daljavo, strokovno nesprejemljiva, saj je za zadovoljivo učno delovanje teh učencev še posebej pomemben osebni odnos, ki ga IKT omogoča le zelo omejeno oziroma ga včasih celo ovira. Pri tem pa opozarjamo, da predstavljajo učenci z odločbo o usmeritvi le del učencev, ki pri pouku potrebujejo prilagoditve. Poleg njih jih potrebujejo tudi učenci priseljenci, učenci, ki (še) nimajo odločbe o usmeritvi in v šoli prejemajo individualno in skupinsko učno

⁵ Bedene, T., Beg, U., Brun, T., Jereb, L., Novak Zabukovec, V. (2020). Izzivi učnega procesa osnovnošolskih otrok in njihovih staršev v času epidemije covid-19. Neobjavljena projektna naloga. Koper: FAMNIT.

⁶ Prav tam.

⁷ Po poročanju članov Sekcije psihologov v vzgoji in izobraževanju pri DPS.

pomoč, učenci iz manj spodbudnega socialnega okolja. Slednji trenutno niso deležni nikakršne sistemske dodatne opore oziroma je ta v celoti prepuščena njihovim učiteljem oziroma v najboljšem primeru nevladnim organizacijam. Zaradi tega podpiramo stališče izvajalcev pomoči otrokom, da bi morali tem učencem **takoj nuditi neposredno pomoč v šoli**.

Nenazadnje velja opozoriti tudi na problematiko izobraževanja **nadarjenih otrok in mladostnikov** na daljavo, ki v izjemnih situacijah, bodisi ekonomskih ali zdravstvenih, ostajajo bolj ali manj neopaženi in na obrobju vzgojno-izobraževalne skrbi. V tem primeru spodbujamo k premisleku o čimprejšnjih konkretnih rešitvah, kako različne obogatitvene aktivnosti omogočiti tudi na daljavo. Po pregledu spletnih strani naključno izbranih osnovnih in srednjih šol namreč ob obvestilih, povezanih z izrednimi ukrepi zaradi epidemije, ni bilo zaslediti navodil ali informacij za nadarjene učence. Po drugi strani pa predlagamo tudi krepitev socialno-emocionalne moči nadarjenih s spodbujanjem za bolj aktivno sodelovanje v skupno šolsko dobro v izjemni situaciji, na primer nudenje vrstniške učne pomoči na daljavo, asistentska pomoč učiteljem pri pripravi IKT učnih gradiv, usmerjanje k šolskemu raziskovanju nastale situacije, pogovorne skupine v kontekstu problemov izjemnih razmer in podobno.

Podpiramo **vrnitev vseh otrok v šolo** ob smiselnem upoštevanju preventivnih ukrepov, ki se nanaša predvsem na higieno rok, prostora in inventarja ter odgovornem vedenju učencev, učiteljev in staršev.

Prav tako podpiramo tudi **vrnitev** čim večjega števila **predšolskih otrok v vrtec**, saj je prav vključenost v vrtec za velik delež otrok, še posebej za otroke iz manj spodbudnega družinskega okolja, otroke priseljencev, otroke s posebnimi potrebami, varovalni dejavnik njihovega razvoja in učenja.

Situacija s covid-19 pa je odločevalcem lahko tudi podlaga za nov razmislek o naslednjih vidikih vzgoje in izobraževanja:

- **Prenovi obstoječih učnih načrtov predmetov** v smislu zmanjševanja njihove vsebinske obsežnosti. Učitelji so se morali v času covid-19 prilagoditi razmeram tudi na način, da so izbirali temeljne cilje, ki naj bi jih učenci dosegli do zaključka šolskega leta ter so velik del pouka z učenci na daljavo posvetili ponavljanju in skrbi za vključevanje vseh učencev v razredu v aktivnosti. Opravljen je bil torej začetni razmislek o ciljnih in standardih znanja, ki so resnično pomembni in bi lahko ostali v učnih načrtih, hkrati pa so nekatere cilje izpustili (prepodrobne, prezahtevne, zastarele). Morda bi bil na mestu tudi razmislek, kateri predmeti bi zaslužili, da se pojavijo kot novi obvezni učni predmeti (npr. računalniška pismenost), s katerim bi opolnomočili učence in jih pripravili na bolj učinkovito učenje na daljavo.
- **Opolnomočenju strokovnih delavcev (učiteljev) za poučevanje na daljavo z uporabo IKT.** V zadnjih dveh mesecih je veliko učiteljev izvajalo srečevanje z učenci »v živo« preko videokonferenc (npr. Skype, Zoom, ...), nekateri učitelji pa tega načina sploh niso uporabili. Izbira uporabe IKT je bila praviloma prepuščena učiteljem samim, kar je bilo odvisno od njihovih kompetenc, predhodnih izkušenj z uporabo platform in njihove motivacije za novo učenje. Menimo, da je to lahko eden od načinov dela z učenci, tudi v »normalnih« razmerah, v primeru učenja na daljavo pa bi moral biti to stalen (obvezen) način dela z učenci. To se nam zdi še posebej pomembno zato, ker bi v primeru podobne situacije kot je zdaj, šola

verjetno lahko v veliko manjši meri računala na vključenost staršev pri pouku na daljavo, kot je bila v primeru covid-19.

Potrebno je zagotoviti, da imajo vsi - tako učitelji kot učenci, dostop do uporabe ustreznih naprav in povezav, sicer je tudi to razlog za večanje razlik med njimi.

- **Vpeljavi sistematičnega in sistemsko vodenega sprotnega vrednotenja kakovosti vzgoje in izobraževanja (v okviru tega tudi npr. uspešnosti izvajanja izobraževanja na daljavo).** Za to, da lahko spremljamo, kako se različni deležniki v tem procesu (ravnatelji, strokovni delavci, drugi zaposleni v VIZ, učenci, starši) odzivajo na vpeljane spremembe in kako se spreminja njihovo sprejemanje izobraževanja na daljavo ter preučujemo tudi dejavnike, ki ugodno vplivajo na kakovost izobraževanja na daljavo oz. kakovost nižajo, potrebujemo sprotno, redno, sistemsko vodeno spremljanje in evalviranje procesa, v katerem bi bili pokriti vsi pomembni vidiki kakovosti VIZ in zajete različne ciljne skupine. Izvajanje še tako kakovostnih a posamičnih in nepovezanih raziskav omogoča samo delne vpogled v to, kako uspešni so posamezni pristopi in rešitve. Za modro odločanje v prihodnosti glede načina izvajanja izobraževanja v različnih situacijah bi potrebovali premišljen celosten pristop k evalviranju kakovosti pedagoškega procesa, ki bi bil voden centralno, ki bi hitro pokazal na težave, do katerih prihaja, in dobre prakse ter bi s tem podprl hitro prilagodljivost šolskega sistema tudi v takih nepričakovanih situacijah, kot je trenutna.
- **Vzpostavitev načina (npr. spletnega portala ali centra), ki omogoča tesnejše sodelovanje med vzgojno-izobraževalnimi inštitucijami in sodelovanje teh institucij z visokoškolskimi ustanovami in drugimi združenji, ki izobražujejo in usposablajo (prihodnje) strokovne delavce v šolah** (učitelje, šolske svetovalne delavce, vodstvene kadre), še posebej v primerih izjemnih situacij, kakršni smo priča v sedanjem času, saj se po prvih izkušnjah sodeč lahko povezani in ob dobrem sodelovanju bistveno bolj učinkovito spoprijemajo z novonastalimi problemi na različnih področjih šolskega dela.

Za prihodnje tesnejše sodelovanje in vse nadaljnje informacije smo dosegljivi na naslovu Društva psihologov Slovenije oz. na e-naslovu psy@quest.arnes.si

Lep pozdrav.

Marko Vrtovec, univ. dipl. psih., predsednik Društva psihologov Slovenije

Julija Pelc, univ. dipl. psih., spec. psih. svet., psihoterapevtka, predsednica Strokovnega sveta DPS

Red. prof. dr. Mojca Juriševič, univ. dipl. psih., predsednica Sekcije psihologov v vzgoji in izobraževanju DPS

Red. prof. dr. Matija Svetina, univ. dipl. psih., predstojnik Oddelka za psihologijo, Univerza v Ljubljani Filozofska fakulteta

Izr. prof. dr. Bojan Musil, univ. dipl. psih., predstojnik Oddelka za psihologijo, Univerza v Mariboru Filozofska fakulteta

Red. prof. dr. Vlasta Zabukovec, univ. dipl. psih., koordinatorica študijskega programa Uporabna psihologija, Oddelek za psihologijo, Fakulteta za matematiko, naravoslovje in informacijske tehnologije, Univerza na Primorskem